

Sofia Tiira

Heijastuksia

Tereza katsoo itseään peilistä yrittäen nähdä sielunsa ruumiinsa pinnalla. "Häntä ei vetänyt peilin ääreen turhamaisuus vaan oman itsensä näkemisen kummastelu. - - Hän oli näkevinään sielunsa tekevän itseään tietäväksi hänen kasvopiiirteissään." Terezan tavoin me kaikki etsimme itseämme peilistä ja pyrimme näkemään sen, mitä muut näkevät meitä katsoessaan. Yritämme yhdistää näkemämme vartalon siihen, mitä me koemme olevamme ja mitä tunnemme sisällämme. Yritämme nähdä peilikuvassa itsemme. Peili voi kuitenkin näyttää meille vain kuoren tai pinnan todellisen minuutemme suojana ja voi siksi tuntua täysin vieraalta ja oudolta.

Milan Kunderan teos "Olemisen sietämätön keveys" kuvaa itseään etsivän Terezan ja tämän aviomiehen Tómašin elämänkaarta. Tereza on kärsinyt äitinsä takia onnettoman lapsuuden ja etsii itsenäistä elämää ja minuuttaan tavatessaan Tómašin, johon hän rakastuu toivottomasti. Tómaš ei kuitenkaan koskaan pysty tekemään Terezaa onnelliseksi, sillä hän ei kykene jättämään muita rakastajattariaan, vaikka näkee, miten se satuttaa Terezaa. Jatkuva kärsimys, mustasukkaisuus ja epätoivo pirstovat pala palalta Terezan minäkuvan ja identiteetin, joita hän sitten toistuvasti yrittää löytää peilikuvansa kautta.

Tutkaillessaan itseään peilistä Tereza kokee ruumiinsa kuuluvan itselleen. Hän pyrkii tavoittamaan kontrollin hajoavasta elämästään peilin avulla. Hän pyrkii ottamaan elämänsä haltuun ja yrittää löytää paikkansa niin omassa elämässään kuin ympäröivässä maailmassakin. Toiselle nuorelle naiselle, Liisalle, peili taas edustaa kontrollin menettämistä, todellisuuden hämärtymistä ja identiteetin kadottamista. Lewis Carrollin klassikkoteoksessa "Liisan seikkailut peilimaassa" peili toimii nuoren Liisa-tytön fantasiaseikkailussa avaimena toiseen maailmaan, jossa meidän maailmamme lainalaisuudet ja säännöt kääntyvät pääläelleen.

Yhteistä Liisan ja Terezan välillä on kuitenkin se, että peili edustaa heille oman identiteetin etsintää, minuuden löytämistä ja sen säilyttämistä. Liisan lähtiessä etsimään tietään sakkilaudan ruuduiksi järjestyneen Peilimaan läpi Punainen Kuningatar opastaa häntä sanoin "--muista aina kuka olet!" Metsän halki kävellessään Liisa ei yhtäkkiä muista enää omaa nimeään, ajatellen: "Kuka minä olen? Minun täytyy muistaa se!". Metsäkauriin kysyessä hänen nimeään hän vastaa surullisena: "Ei mikään, juuri nyt." Synkkä metsä edustaa maailmaa ja kaikkia sen vaikeuksia, joiden keskellä omasta minuudesta voi olla vaikeaa välillä pitää kiinni. Erityisen hankalaa oman identiteetin

säilyttäminen voi olla niille, jotka eivät tavalla tai toisella täysin sopeudu yhteiskunnan normeihin. Liisa ja Tereza edustavat kumpikin samaan aikaan sekä karikatyyrimaisia, stereotypiaa lähenteleviä nuoria naisia että yhteiskunnan muotteihin sopimattomia oman tiensä kulkijoita. Tereza on yhtä aikaa heikon ja mieheensä takertuvan naisen perikuva ja toisaalta modernin maailman vahvan naisen normeja rikkova haaveilija, joka mieluummin käy joutilaana pitkillä kävelyillä koiransa kanssa kuin kiittää ylös uraportaita. Liisa taas on kohtelias ja sääntöjä noudattava kuuliainen lapsi. Hän ei kuitenkaan ole kiltti ja hiljainen, niin kuin kunnollisen pienen tytön tulee olla, vaan villillä mielikuvituksella varustettu eläväinen nuori tyttö, joka ei pelkää kyseenalaistaa ympäröivän maailman sääntöjä.

Tereza ei kaipaa mitään niin paljon kuin yksilöllisyyden tunnetta ja sitä, että Tómaškin arvostaisi hänen ainutkertaisuuttaan. Samoin myös Liisan seikkailu Peilimaailmassa kertoo hänen minuutensa ja yksilöllisyytensä etsinnästä. Liisan tavatessa Tyyris Tyllerön tämä sanoo, että jokaisen nimen tulee merkitä jotain. "Minun nimeni tarkoittaa minun hahmoani -- mutta otuksella, jonka nimi on Liisa, voi olla millainen hahmo hyvänsä." Tämä tuo esille paitsi nuoren Liisan identiteetin etsinnän, myös ihmisen vapauden määrittää itsensä. Jokainen on yksilö, ja siksi jokaisen on itse määritettävä, millainen "hahmo" haluaa tarinassaan olla. Tyyris Tyllerö toteaa myös, ettei tunnistaisi Liisaa enää myöhemmin, sillä tämän kasvot ovat "samanlaiset kuin kaikkien toistenkin -- Nenä on keskellä ja suu sen alla". Aivan kuten Terezan myös Liisan itsetuntemus ja yksilöllisyyden etsintä on siis yhteydessä ulkonäköön ja fyysiseen olemukseen.

Terezan viedessä koiransa Kareninin peilin eteen se ei tunnista itseään - samoin kuin ei Aatami olisi paratiisissa tunnistanut itseään kuvajaisistaan katsoessaan. Nämä seikat rinnastaessaan kertoja kyseenalaistaa, miksi me pidämme peilikuvan tunnistamista merkinä itsetuntemuksesta, inhimillisyydestä ja älykkyydestä. Pidämme "tietoisuuden" merkinä muun muassa sitä, että delfiini kykenee tunnistamaan peilin heijastuksen omaksi itsekseen. Klassikkokauhutarinoissa taas vampyyrin hahmo ei heijastu peilistä, jolloin peilikuva saa inhimillisyyttä symboloivan merkityksen. Kunderan ja Carrollin teokset kuitenkin kyseenalaistavat, miksi me oikeastaan koemme, että voimme luottaa peilin meille esittämään kuvajaiseen varauksettomasti. Jos peili todella heijastaa vain sen, kuka todella olemme, miten Tereza saattaa kokea ruumiinsa niin vieraaksi ja vastenmieliseksi katsellessaan sitä? Miten Liisa saattaa kuvastimeen astuessaan kadottaa oman minuutensa kokonaan? Kun seisomme peilin edessä ajatellen, että meitä takaisin tuijottava heijastus on vain kuva meistä, onko kyse todella tietoisuudesta vai hyväksynnästä?

Meille opetetaan, että peili heijastaa vain todelliset tapahtumat kääntäen ne yksinkertaisesti päinvastaisiksi. Jo lapsikin ymmärtää siis, että jos liikauttaa vasenta kättään, peilikuva liikauttaa oikeaansa. Carroll leikittelee tällä logiikalla luomalla peilin taakse maailman, jossa kaikki on nurinkurista. Teos ei kumoa peilin toiminta-ajatusta, vaan kujeilee ajatuksella peilikuvan vastakohtaisuudesta vieden sen niin pitkälle, ettei lukijakaan enää Liisan tarinaan upottuaan tiedä täysin varmasti, missä raja käänteisen ja todellisen välillä kulkee. Tämä toimii teoksessa Carrollin keinona kyseenalaistaa yhteiskunnan säännöt ja osoittaa lapsen mielikuvituksen kautta, miten mieleton meidän loogisena ja sääntöjen mukaan toimivana pitämämme maailma todellisuudessa on. Myös Tereza kokee peiliin tuijottamalla voivansa kääntää todellisuuden pääläelleen. Hän yrittää peiliin katsoessaan kääntää sisäisen minuutensa ulkoiseksi. Näin myös Kunderan teoksessa peili avaa Terezalle oven toisenlaiseen maailmaan, jossa hän voi nähdä oman yksilöllisyytensä. Peili toimii ikään kuin avaimena Terezan vaikeisiin identiteettiongelmiin ja tunnelukkoihin auttaen hänet hetkellisesti pakoon omasta elämästään ja tilanteestaan.

Realismin aikana kirjailijat adoptoivat peilin symbolikseen. Peili edusti rehellistä, muokkaamatonta kuvaa todellisuudesta. Ajatuksena oli, että kirjallisuuden tuli toimia maailman peilinä: raportoida arjen tapahtumista todellisuutta kaunistelematta tai muokkaamatta. Kundera ja Carroll ovat kumpikin kääntäneet peilin teoksissaan tämän kuvajaiskäsitteen irvikuvaksi. Kunderan metafiktiota hyväksyvä postmoderni teos ivaa realismin peilikäsitystä jopa siihen asti, että teksti on itse tietoinen fiktiivisyydestään ja kertoja puhuttelee lukijaa suoraan ilmaisten hahmojen ja juonen olevan vain hänen keksintöään. Realismin häivähdyksen teokseen tuovat ainoastaan historialliset tapahtumat, kuten Tšekkoslovakian miehitys, joiden kautta Terezan ja Tómašin tarina nitoutuu osaksi historiaa ja todellisuutta.

Liittämällä teoksen myös todelliseen maailmaan Kundera tuo teoksessaan esille tosielämän absurdin luonteen ja sen, miten meidänkin elämämme voisi ajatella olevan vain jonkun päänäpistoihin perustuvaa seipelmää: niin järjetöntä ja selittämätöntä se on. Carrollin teoksessa taas peilimaailma asettaa meidän todellisuutemme täysin naurunalaiseksi lapsen ajatusmaailman ja perspektiivin kautta, erityisesti kielellä leikitellen. Yrittäessään lapsen puhtaalla, mutkattomalla logiikalla selittää ympärillään tapahtuvia - niin Peilimaailman kuin todellisen maailmankin - ilmiöitä Liisa päätyy aina huomaamaan, etteivät hänen oppimansa käsitykset, säännöt ja logiikka loppujen lopuksi ole sen pätevämpiä kuin Peilimaailman mielettömät tempaukset ja säännöt. Peilimaailmassa se, että saa hilloa joka toinen päivä, tarkoittaa, että sitä voi saada eilen ja huomenna, mutta ei koskaan tänään. Vaikka oma järkemme sanoo tämän olevan epäloogista ja järjetöntä, ei yksinkertaistettua

arkipäivän logiikkaa käyttävä Liisa-parkakaan pysty perustelevaan, miksi joka toinen päivä tarkoittaa joskus tätä päivää, joskus taas eilistä ja joskus vasta huomista. Carrollin taitava tapa leikitellä sanonnoilla ja ilmaisuilla tuo esiin sen, miten emme oikeastaan pysähdy itse pohtimaan asioiden merkityksiä, vaan hyväksymme ne sellaisina kuin ne meille esitetään. Teos vääntää hankaluuksia ja väärinymmärryksiä itsestään selvinä pitämistämme asioista ja pakottaa niin Liisan kuin lukijankin kyseenalaistamaan varmoina pitämiään arjen sääntöjä. Liisan sanoessa kauppaan pitävälle lampaalle: "tahtoisin ensin katsella vähän ympärilleni", lammas vastaa yksioikoisesti: "saat kernaasti katsella eteesi ja sivuillesi -- mutta ympärillesi et voi katsella - ellei sinulla ole silmiä niskassa." Irvaileva ja jopa lapsellisen kiusoittelevan logiikan kautta teos irvailee ihmisten ajattelun kaavamaisuudelle ja epämääräisyydelle.

Seisoessaan uuden miehensä Franzin käsikynkässä peilin edessä Tómašin rakastajatar Sabina näkee kuvastimesta heijastuksen siitä hetkestä, jonka hän oli kerran kokenut Tómašin kanssa. Hän näkee peilistä itsensä alusvaatteisillaan knalli päässä ja Franzin vierellään pukeissa. Hän kokee näyn kiihottavaksi, kun taas Franz näkee edessään rakkaansa leikillisen kujeilun, merkityksettömän pilan. Franz ja Sabina tuijottavat kumpikin samaa heijastusta, mutta näkevät silti täysin eri asioita. Olemisen sietämätön keveys onkin ennen kaikkea tarina inhimillisyydestä ja siitä, miten me itse vaikutamme kaikkeen, mitä näemme ja koemme. Objektiivisuutta ei ole ihmiskokemuksissa olemassakaan. Tereza uskoo peilin voivan heijastaa hänen sielunsa näkyviin hänen ihonsa pinnalle kun Liisa taas uppoutuu lapsen mielikuvitusmaailmaan, jossa peilin läpi voi päästä toiseen maailmaan, jos siihen vain uskoo tarpeeksi. Vaikka teokset lähestyvät näkemystä hyvin eri kannoilta, toinen haavoittuneen, onnettomassa avioliitossa kärsivän nuoren naisen kautta ja toinen viattoman, peiliin eksyneen lapsen silmin, on viesti pohjimmiltaan kummassakin teoksessa sama. Meidän elämämme ja tarinamme muodostuvat siitä, kenen roolin valitsemme omassa elämässämme, miten asiat koemme ja millaisen ajatustavan hyväksymme osaksi itseämme. Kumpikin teos kyseenalaistaa näin myös sen, onko objektiivista, absoluuttista totuutta edes olemassa, jos me kaikki koemme kaiken ympärillämme tapahtuvan omalla, ainutkertaisella tavallamme.

Peili itsessään toimii teoksissa eräänlaisena realismin antiteesinä. Se symboloi ihmisen kykyä nähdä ainoastaan heijastuksia siitä, mikä on todella totta. Platonin luolavertauksen mukaan ihmiset näkevät vain varjon tai heijastuksen totuudesta ja todellisesta maailmasta. Se, minkä luulemme olevan todellisuutta, onkin harhaa. Katselemmeko mekin siis todella Terezan tavoin heijastuksia itsestämme, elämästämme ja maailmastamme, sokeina totuudelle ja aidolle tiedolle? Carrollin teos

päätyy siihen, että Liisa palaa Peilimaailmasta takaisin todellisuuteen havahtumalla unesta ja toteaa, ettei kuvastimen läpi kiipeäminen siis ollutkaan todellista, vaan hupsua unta. Viimeisen luvun nimi on kuvaavasti "Kuka näki unta?". Liisa muistaa herättyään Tittelitomin ja Tittelityyn sanoneen, että kaikki tapahtumat olivat todellisuudessa vain nukkuvan Punaisen Kuninkaan unta, ja Liisa pohtii siksi, kumpi oikeastaan heräsi unestaan, hän vai kuningas. Kysymys herättää kuitenkin myös lukijassa syvemmän ajatuksen siitä, havahtuiko Liisa takaisin todelliseen maailmaan lapsen hullunkurisesta unesta vai onko kyse siitä, että ollessaan vielä yhteiskunnan sääntöihin ja ajattelumalleihin alistumaton lapsi ihminen voi hetken aikaa nähdä todellisen maailman ja totuuden kaikessa sen mielettömyydessä ja absurdiudessa? Pohtiessaan fyysisen olemuksena suhdetta minuuteensa Tereza toteaa: "Vaikka Tereza ei muistuttaisikaan Terezaa, hänen sielunsa pysyisi samana." Konkreettiset ja silminnähtävät seikat eivät siis voi määritellä meitä eivätkä edusta sitä, mikä on todella tärkeää. Tereza katsoo peilin kautta lukijaan ja pakottaa tämän yhdellä ainoalla katseella miettimään, mikä oikeastaan määrittelee ihmisen, inhimillisyyden ja sen, minkä uskomme olevan totta. Kummalla puolella peiliä me todellisuudessa elämme? Onko aitoa, objektiivista ja absoluuttista totuutta olemassakaan? Kykenemmekö näkemään ja ymmärtämään sen, mikä on todellista ja merkityksellistä vai pystymmekö näkemään vain heijastuksia totuudesta?